

YAZMA DERSİNİN SERÜVENİ: İNŞADAN KOMPOZİSYONA

Celile ÖKTEN*

ÖZET

Öğrenici yazarak bilinçli bir şekilde, zihinsel becerilerini daha etkin hale getirdiğinden; duygu ve düşüncelerini düzenlediğinden dilin, bu farkındalıkla kullanımı, bireyin anadil eğitimine etki etmektedir. Anadil eğitiminin önemli bir parçası olan yazma dersi, öğrencinin rolünü 19. yüzyılda eğitimde yapılan reformlara göre belirlemeye çalışmıştır. Bu çalışmada, yazma dersinin eğitim ve öğretiminin zaman içinde kaydettiği aşamaları, tarihsel süreçteki toplumsal değişimleri göz önünde bulundurarak ele aldık. Örgün eğitim için oluşturulmuş ders kitapları ve ders programlarını inceledik. Değişen toplumsal yapının eğitimdeki beklentilerini daha iyi verebilmek için ders kitapları kronolojik olarak sıralanmış; ayrıca yazma dersinin içeriğine göre sınıflandırılmıştır. Her bir kitabın içerik analizi, toplum dilbilimsel yaklaşım açısından yapılmıştır. Klâsik belâgatın, sanatsal kaygının ve elitist eğitim anlayışının etkisi zaman içerisinde azalmıştır. Yazma dersinin hedef ve çıktılarını belirleyen hiyerarşik yapı ve estetik anlayış yerini örgün eğitimin hedeflerine ve modern bireyin ihtiyaçlarına bırakmıştır. Toplumsal düzene yönelik kitlesel eğitim-öğretimin belirli kurallara bağlanmasıyla iletişim ve kavrama becerilerinin modern bireyin yararına geliştirildiği bir ders halini almıştır.

Anahtar kelimeler: yazma dersi, yazma dersi kitapları, yazma dersi programı

THE ADVENTURE OF WRITING COURSE: FROM THE BELLES LETTRES TO THE COMPOSITION

ABSTRACT

A learner is able to make his/her cognitive skills more effective through writing. S/he organizes his/her emotions and thoughts as well. The usage of language with this awareness would influence the individual's mother tongue education. Writing course, which is a significant part of the mother tongue education, tried to determine the role of the learner due to the education reforms constructed in the 19th century. In this study, we discussed the progressions of the writing course which took in time with regards to social changes in the history. We examined the course books

* Yrd. Doç. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, celileokten@gmail.com

and syllabuses which are prepared for the formal education. The course books are classified chronologically in order to show that what the social structural changes expect from the education, and according to the contents of the writing course. The content analysis of each book has been based on sociolinguistic approach. Eventually, the effects of the classical rhetoric, artistic purpose and elitist educational view have been diminished. The objectives of the formal education and the needs of modern individual took the floor, instead of the social hierarchy and aesthetic concepts which had previously settled on the course objectives and outcomes. Thus, due to the fact that the public education dictates the certain rules for the social order, the writing course has been designed on practicing communicative and cognitive skills for the benefits of modern individual.

Key words: writing course, writing course books, writing programs

19. yüzyılda Tanzimat ile birlikte gelen eğitim reformlarının etkilerinin yanı sıra dünyada değişen eğitim anlayışlarının da ders kitaplarına yansımalarını görmek mümkündür. Bu değişim sürecinde klâsik Osmanlı yazışma ve inşâ geleneğinde yeni yöntem ve uygulamalar ortaya çıkmış bulunmaktadır (Gültekin, 2009). Bu çerçevede yazma dersinin öğretimi için basılmış ders kitaplarından yola çıkarak yazma öğretiminin, toplumsal ihtiyaçlara yönelik olarak ne gibi değişimlerden geçtiğini belirlemeye çalıştık.

Batı dünyasında retorik, önceleri, dil ve edebiyat öğretiminde ayrı bir sınıflandırmaya tâbi tutulmuştur. Güzel konuşma ve güzel yazmanın kurallarını öğreten bir ders olarak ele alınmakla birlikte iyi, doğru ve güzel yazmayı öğretmek, dersin temel hedefidir (Yetiş, 1996).

Yazma eğitiminin tarihsel gelişiminde önemli bir yer tutan retorik veya diğer bir deyişle belâgat, esasında bütün bir dil eğitimi programını içermektedir. Bununla birlikte belâgat çerçevesinde verilen yazma eğitimi, üst sınıfa ve bürokratlara hitap eden teorik dayanaklı bireysel bir eğitim iken uygulamanın ön plâna geçmesi ile daha örgün ve iletişime dönük bir hal almıştır (Berlin, 1990). 19. yüzyılın arka plânına baktığımızda toplumun üst tabakasına göre uzmanlık alanlarının belirlendiğini görürüz. Özellikle hukuk, tıp ve din gibi alanların, yazma eğitimine yön verdiği bilinen bir gerçektir. Geleneksel retorik yönteminde yazarın, okuyucunun ve anlamın taşıyabilecekleri çeşitli roller dikkate alınmayıp belirlenmiş tek bir mesajın, bireyin algısına sunulması söz konusudur. Buradaki hassasiyet, kullanılan dilin kavrama, algı, yorum, muhakeme gibi zihni becerilere yaptığı etki üzerinedir. Diğer bir bakışla belâgatte “muktezâ-yı hâle uygun söz söyleme” ilkesi esastır. Lafız ile mânâ uyumlu olmalıdır. Ne söylenildiğinden çok nasıl söylenildiği önemlidir. Bunun sonucunda da “zevk-i selim” sahibi olmak önemlidir (Bilgegil, 1989; Saraç:30-35, 2001).

Bu anlayışta yazma dersi, ilmî bir çalışmadan çok bir sanat olarak kabul edilir. Kaya Bilgegil, edebiyat kelimesinin Türkçe'deki kullanımlarını incelerken “güzel yazma sanatı ve onun öğretimi” olduğuna değinir (a.g.e. 19). Klâsiklerin ve şaheserlerin ne kadar çok uygulaması yapılırsa o kadar çok yazma becerisinin geliyeceği düşünülür. Ebuzziya Tefvik, *Nümûne-i Edebiyat-ı Osmaniyye* (1911) sinin başında yer alan “ashâb-ı mütâlâaya” kısmında güzel ifade edebilmek için güzel düşünüp güzel yazanların eserlerini okumanın gerektiğini vurgular. Hem düşünce hem de ifade üslubunun geliştirilmesi önem taşımaktadır. Böylelikle estetik ve ahlâk üsluba yön veren temel kaynaklardır. Bu çerçevede ele aldığımızda bir yazma alıştırmısından bugünkü anlamda beklenen sadece doğru bir imlâ ve doğru bir dilbilgisi kullanımı, kavramsal

bütünlük, temanın mantıksal geliştirilmesi veya bölümlerin ayarlanması değildir. Bu esasında iki farklı anlayışı da beraberinde getirmektedir: 1. Orta sınıfın mesleki ihtiyaçlarına dönük yazmayı, uygulama ile öğretenler 2. Estetik ve etik deneyimleri sağlayarak karakteri geliştirmeyi amaç edinen edebiyat okumalarıyla yazmayı öğretenler. Özellikle bu ikinci yaklaşımda bireyin öz gelişiminde görgü ve nezaket öğretimi temel esaslardandır (Berlin,1987). Yukarıda belirttiğimiz gibi retorik/belâgat bağlamında ele alınan yazma eğitimi, klâsik edebi türlerin kültürel bir muhafazası olarak görülürken Batı dünyasında orta sınıfın yükselmesi, farklı meslek gruplarının oluşması, öğrenci sayısının artması ve buna bağlı olarak örgün sistemin yaygın hale gelmesi ile yeni bir çehre kazanmıştır. Toplumsal düzene yönelik kitlesel eğitim-öğretimin belirli kurallara bağlanması ve bunun sonucunda ölçme-değerlendirmenin daha kolaylaştırılması ve programlaştırılması söz konusu olmuştur. Böylece yazma dersinin tarihsel içeriğinin değiştiği gözlemlenmiştir (Weeks, 2009).

Öte yandan bazı araştırmacılar, retoriği tarihsel boyutuyla ele alırken kompozisyonu ise toplumsal boyutu ile ele almayı tercih ederler. Retoriğin alt bir sınıfı olarak görülen kompozisyon, 19. yüzyıldan itibaren tamamen yeni ve farklı bir alan olarak görülmeye başlanmıştır.¹ Artık kompozisyon, topluma ait bir söylemden ziyade kendini ifade etme biçimi olarak algılanmaktadır (Crowley, 2003). Bu dönemde hitabet kültüründen uzaklaşıp belli bir uzmanlık isteyen edebi yazıma yönelişe dikkat çekilmektedir. Başka bir deyişle yazı, artık sözel bir icraattan çok sessiz okumayı hedef alan bir etkinlik olmuştur. Uygulama teoriden daha önemli bir hale gelmiştir. Bu bağlamda edebi yazım da eleştirisel bir özellik kazanmış; dilbilgisi, noktalama ve kompozisyon yazmanın temel unsurları haline gelmiştir. Öyle ki yazma becerisindeki değerlendirme ölçütleri arasında dilbilgisi açısından doğruluk aranmasının, 18. yüzyıl buluşu olduğu ileri sürülmektedir (Hollaran, 1990:166).

Retorik dersinin geçmişine baktığımızda konuşma becerisine de değinen metinlerle karşılaşırız. Bu metinler, hitabet üslubunu hedef alarak edebî zevkin geliştirilmesi için gerekli olan ahlâkî nitelikler üzerinde dururlar. Toplumsal ihtiyaca daha çok cevap veren kompozisyonun etkin hale gelmesi ile dilbilgisi, biçim ve tertip de değer kazanmıştır (Bedford, 2004). Retorikten kompozisyona geçiş sürecinde göze çarpan değişiklikler arasında metin odaklı yazmaya, yazı türlerinin artmasına, dilbilgisine, noktalamaya, fikirlerin düzenlenip sıraya konulmasına ve aşağıdan yukarıya doğru izlenen sözcük-cümle-paragraf

¹ Batıda İngilizce'nin öğrenim dili olması ve İngiliz Edebiyatı araştırmaları, orta sınıfın yükselmesi ile bağdaştırılır. Artık dil eğitiminde İngiliz Dili ve Edebiyatı klâsiklerin yerini almıştır (Crowley, 2003).

öğretim tekniklerine önem verilmeye başlanmıştır (Weeks, 2009). Örneğin, betimlemeden ziyade gözlem, anlatıdan ziyade kişisel deneyim, hitabetten ziyade tartışma, yazma öğretiminde etkili olmaya başlamıştır.

Retorik eğitiminde hâkim kültürün değerlerini ve dünya görüşünü yerleştirmek için zihnin disiplinini sağlamak esastır. Kavramlar soyuttan somuta dökülürken mananın kavranması sürecinde duygu ve düşüncelerin tertip ve düzeni, insan zekâsının gelişimine katkıda bulunmaktadır. Mantıkla birleşen retorik, fikirlerin algılanıp düzenlenmesinin yanı sıra estetik zevk ve inceliklerin gelişimine de katkıda bulunmaktadır (Carr ve diğerleri, 2005).

Ayrıca diplomasi tarihine baktığımızda İslâm ve Osmanlı geleneğinde resmî yazışma incelik ve tekniklerine önem verilmiştir. Ders kitaplarına da yansıyan bu özellik, zamanın diplomasisinin de ihtiyaçlarını göz önünde bulundurarak resmî, gayrı resmî ve ticarî yazışma usulleri ve çeşitleri üzerinde yoğunlaşır. Bu program ile birlikte Arapça, Farsça, Fransızca ve Türkçe dilbilgisi, imlâ, belâgat ve edebiyat da okutulur (İpşirli, 1995; Haksever, 2009).

Bir başka deyişle kelâmın miyârını bilmek; fasih ve beliğ söz söylemek yazma eğitiminin ifâde verilerindedir. Osmanlı eğitim sisteminde öncelikle “inşâ” olarak yer alan yazma eğitimi için inşânın zaman içinde gelişen tanımına baktığımızda “yazmak ve güzel yazma; resmî ve hususî yazışma usul, kaide ve incelikleri; mektup yazma sanatı; güzel nesir yazma” denmekte ve bu sahada verilen eserler de münşeât olarak adlandırılmaktadır (Özarlan, 2007:64). Yazı eğitimi imlâ, münşeât, mektubât, inşâ ve kitâbet başlıklarıyla çeşitli yöntemlerle kurgulanarak ders kitaplarında yerini almıştır. Bu ders kitaplarının çoğu devrin eğitim politikalarına uygun olarak sosyo-kültürel beklentilere göre hazırlanmıştır (İpşirli,1995). Akıcı, düzgün, doğru bir dilbilgisi, sözcük bilgisi ve cümle bilgisi ile desteklenen yazma becerisinin geliştirilmesinin yanında topluma ait resmî ve gayrı resmî yazışmalara âşinâ olmak ve meşhur edebiyatçıların eserlerinden örneklerle zevkin ve zihnin eğitimini de tamamlamak temel hedeftir. Bununla birlikte insan yazarak mütalâa ettiğinden; duygu ve düşüncelerini düzenlediğinden dilin, bu dikkatlerle kullanımı kültür ve estetik terbiyesine de etki etmektedir.

James A. Berlin, yazma dersini, bireyin pasifliği kırıp kendisini belli bir üslupta ifade ettiği ve bunun sonucunda da kültürel kodların yazıldığı bir ders olarak tanımlar (a.g.e.). İmlâ, münşeât, kitâbet, inşâ, mektubât gibi adlandırmalarla hem ders programlarında hem de ders kitaplarında yerini alan yazma eğitimi, toplumdaki iletişimi de sağlamaktadır. Zaman içinde yazı dersi için okutulan kitaplara baktığımızda önceleri resmî ve gayrı resmî yazışma örneklerine çoğunlukla yer verilirken, toplumsal hiyerarşi (İnce, 2009) göz

önünde bulundurulurken, sonraları iletişim ve kavrama becerilerinin gelişiminin temel alındığını, etkinlik merkezli uygulamaların yapıldığını ve devrin tanınmış modern edebiyatçıların eserleri ile de zenginleştirildiklerini görürüz.

Yazma Dersi Kitaplarındaki Sosyo-Kültürel Değişim

1. Münşeât-İnşâ

19. yüzyılda yazma dersi için basılmış ders kitaplarının tarihî gelişimini incelediğimizde,² ilk başlarda çoğunlukla “münşeât” başlığının kullanıldığını görmekteyiz. Yazma eğitimindeki münşeâtın yerini belâgatın belirlediği âşikardır. Özellikle klâsik belâgatın öğelerinden olan hüsn-i beyan (anlatımın güzelliği) ağırlıklı olarak derse yön vermektedir. Münşeât başlığını taşıyan eserlerin çoğunda resmî ve gayri resmî, ticarî ve diplomatik çeşitli yazışmalardan ve mektuplardan örnekler sunulur. Ders, eğitici klâsik örnekler çerçevesinde işlenir; öğrencinin bilgi ve becerisini uygulayacak çalışmalara rastlanmaz. Bununla birlikte klâsik belâgatın yazma dersi üzerindeki etkisi, sonraki senelerde devam etse de yeni yöntemlerin uygulanmasına da başlamıştır. Örneğin, Âsımzâde Ali Haydar, *Çocuğun Münşeâtı 2. Kısım Nazarî ve Amelî Usul-ı Kitâbet* (1895/1896)³ adlı kitabında ifadede sadelikten, bağlam bütünlüğünden, yeni bir üslubun geliştirilmesinden, noktalama işaretlerinden bahseder.

Ders kitaplarında görülen “münşeât” başlığını sıklık açısından “inşâ” başlığı takip etmektedir. İnşâ kitaplarında resmî ve gayri resmî yazışma ve mektup örnekleriyle birlikte klâsik ve yeni edebi eserlerden de alıntılar yapılmaktadır. Örneğin, Mehmet Fevzi Efendi'nin *Kevâib-i Şiir ve İnşâ* (1870) adlı kitabında Arabî, Fârisî, Türkî münâcatlar, na't-ı şerifler, Türkçe gazeller, manzum ve mensur arızalar vardır. Yukarıda bahsettiğimiz gibi klâsik belâgatın etkisi devam ederken Batı edebiyatının da tesiriyle yazma becerisinin öğretimi için başka ölçütler de getirilmiştir. Bireyin üslubuna çeşitlilik kazandırmak artık söz konusudur. Mustafa Reşid'in *İnşâ Muallimi* (1892) adlı eserinde Batı klâsiklerinden kabul edilen Jean Jacques Rousseau ve Boileau'dan tercümeler bulunmaktadır. Üslup geliştirme çalışmaları önem kazandığından klâsik

² Aziz, *Münşeât-ı Osmaniyye* (rüşdiye, 1841/1842), Nâsıf bin Mün'imü'l-Mâhif, *İnşâ Kitabı* (1851/1852); Ahmet Said, *Hülâsetü'l-Münşeât* (1852/1853), vd. Daha önceki araştırmalarda münşeât, inşâ ve kitâbet kitaplarının listeleri (Özarslan, 2007; Gültekin 2009) verildiğinden biz burada yazma dersinin sosyo-kültürel değişimini gösteren, inşâdan kompozisyona geçişini sergileyen eserler üzerinde durduk.

³ İyi kâtip olmak için gerekli şartlar sıralanır: Kudret-i kâtibane, yazı, fenn-i tabaat, ifade-i meram, hüsn-i beyan (imlâ, sadelik, elfâz-ı mübtezele, esâlib-i ifade, üslub-ı cedide, muhtasar seci, cümel ve revâbit-ı tarif ve ta'dad, kavâid-i sebk ü rabt), usul-ı tenkit.

eserlerin okunması ve taklit edilmesi salık verilmektedir.⁴ Bu eğitici örneklerle birlikte hikâye, tasvir, mektup gibi çeşitli anlatım ve ifade biçimleri de ele alınır. Tercümelerin de etkisiyle farklı yazma yöntemleri bir araya getirilmektedir. Yazma becerisi, artık zihinsel becerilerin ürüne dönüşmesi olarak algılanmakta; okuduğunu anlayıp yorumlamak, açık, anlaşılır, ince ve süzülmuş bir ifadeye dökmek olarak görülmektedir.⁵

İnşânın yanında öğretimdeki bu çeşitliliği destekleyen tahrir ve kitabet başlıklarının⁶ da yer almaya başladığını görürüz. Fâik Reşâd, *Fenn-i İnşâ* (1892) adlı eserinde önce tahririn şartlarını şu başlıklarla sıralar: Tasvir, tashih, zabt-ı ifade, müsvedde kağıdı, hale uygunluk, vuzuh, tabiilik, sadelik. Daha sonra inşânın kurallarına geçer: Fıkra ve fâsılalar, seci, kelâmın haşivden sâlim olması, müsâvât, icâz, itnâb, tabiilik, şiveye mugâyeret, leff ü neşr, tenâfür, garâbet, kıyasa muhalefet, Fârisî ve Türkî isim-sıfat tamlamaları, birleşik sıfatlar, rûkn-i muharrerat (ibtida, tahallüs, taleb, intiha), işaret, sayı ve belirsiz isimler. Nutuk ve hitabet bölümünde de Reşid Paşa ve Cevdet Paşa'dan örnekler verilir. Bu kitap geçiş dönemi eseri gibidir; hem klâsik belâgatın özelliklerini hem de yeni kompozisyonun plânlı, bölümlenmiş ve biçimsel özelliklerini içermektedir.

Burada Manastırlı Mehmet Rıfat'ın, Recâizâde Mahmut Ekrem'in *Tâlim-i Edebiyat* (1881/1882)'inin etkilerinin de görüldüğü *Mecâmiü'l-Edeb* (1891) adlı eserinden bahsetmekte de fayda vardır. Bir dil eğitim-öğretim programını andıran bu kitabın içinde yazma dersine yönelik "Kavâid-i İlm-i İnşâ" adlı bölümünde "Usul-ı İnşâ, Fünun-ı İnşâ, Usul-ı Kitâbet, ve Hitâbet, Ahvâl-i Tahrir, Usul-ı Tenkit" şeklinde alt bölümlerini görürüz. Mehmet Rıfat, özellikle bu eserinde yazma dersini daha plânlı ve programlı hale getirmeye çalışmıştır.

Mehmet Rıfat'a göre duygu ve düşüncelerin bağlama uygun sözcük ve ifadelerle akıcı, tutarlı ve uyumlu bir şekilde dile getirilmesi dersin başlıca hedefidir. Aktarılan anlamın hem zevke hitap etmesi hem de zihinde kalıcı olması ön görülür. Yazma becerisi, okuma ve konuşma becerileri de dikkate alınarak bir program dâhilinde öğretilmelidir. Yazmanın teknik ve edebi kurallarının bulunması, bir plân içeriğiyle ilerlemesi (sunum-tanıtma-amaç-sonuç), farklı anlatı ve metin türlerinin incelenmesi, duygu ve düşüncelerin tasnifinde eleştirel bir bakış açısının kazanılması, dersin kazanımlarını

⁴ Mustafa Reşid, *İnşâ Muallimi* (1892) nde Cevdet Paşa'nın İbni Haldun tercümesi örnek gösterilmektedir.

⁵ Necip Âsım, *Usul-ı İnşâ*, (1892)

⁶ Hasan Vasfi'nin, *Muarrif-i Kitâbet ve İnşâ-yı Askerî* (1869) si; Reşad'ın, *Amelî ve Nazarî Tâlim-i Kitâbet Yahut Mükemmel İnşâ* (1889) sı bu açıdan örnek verilebilir.

belirlemektedir. Öğrenciden kullandığı dilin farkına varması, üzerine düşünüp bir yorum getirmesi ve bunların sonucu olarak da kendi üslubunu geliştirmesi beklenmektedir. Amaç ve isteğin anlaşılabilirliğini sağlayan, dil zevkini ve inceliğini aksettiren üslup, Türkçenin zenginlikleriyle pekişmelidir. Mehmet Rıfat, bu açıdan Türkçe yazma öğretimine katkıda bulunmuş; ana dil zevki ve sevgisine dikkat çekmiştir (Elkatmış, 2008).

2. Kitâbet

Özellikle 1890'lerden sonra kitâbet başlığını taşıyan ders kitaplarında belli bir artış göze çarpmaktadır. Daha öncesinde yayımlanmış olan Mehmet Nüzhet'in *Mugni'l Küttâb* (1869) adlı eseri kâtiplik mesleği için bir rehber kitap niteliğindedir. İnşâ kapsamlı bir şekilde ele alınarak kitâbette gerekli olan edebi ve teknik bilgilerle birlikte söz sanatları, şiir okumanın önemi, hitabet işlenmektedir (Argıt, 2004; Çalık, 2008). II. Meşrutiyet'e yaklaştıkça klâsik belâgatın ve divan edebiyatının etkisinin azaldığı görülür. Üslupta izlenen kuralcı yapıdan ayrılarak siyasi ve toplumsal olayların etkisiyle daha özgür bir üslup, farklı metin türlerine bağlı olarak ifadenin çeşitlendirilmesi, belirgin imlâ kuralları ve daha programlı bir yazma eğitimi ön plâna çıkarılır.

Alaybeyizâde Naci'nin Dârüşşafaka ve Askerî okulda okutulan *Lisân-ı Kitâbet* adlı ders kitabı, klâsik belâgatın özellikleri ile birlikte mektup yazma, resmî yazışma usullerini ve örneklerini öğretmektedir. Buna karşın aynı yıllarda yayımlanmış olan Hüseyin Agâh'ın *Diplomasi Usulü Kitâbet* adlı kitabında Batı diplomasisine yönelik yazışmalardan örnekler verilmiş ve bu çerçevede üslubun geliştirilmesi düşünülmüştür. Kitap, Avrupa veliahtlarının unvânlarını, elçilere verilecek talimatları, kongre, konferans ve sefaretlere dair bilgileri içermektedir. Sözcükler ve anlam arasındaki uyum, açıklık, anlaşılabilirlik, ifadedeki sadelik, hale uygunluk, temanın sağlamlığı, temayı geliştirici düşünceler, yazmanın kuralları olarak sunulmuştur. Yazmada bir fikrin geliştirilmesi, düzenlenmesi, açık ve anlaşılır bir biçimde içeriğe uygun aktarılması, dile getirilmesi üzerinde durulmuştur.

Yine aynı döneme ait Reşâd'ın *Amelî ve Nazarî Tâlim-i Kitâbet Yahut Mükemmel İnşâ* kitabı, adından da anlaşılacağı gibi yazmadaki teorik bilgilerin yanı sıra örneklerle çalışarak uygulamaya yönelik bir yöntem benimsemiştir. Yazma becerisinin gelişimi için seviyelendirme yapılmış; iyi yazmak (âlâ derecesi) için Fuad ve Münif Paşaların tebrik yazıları; en güzel yazmak (âliyü'l-âlâ derecesi) için ise Abdülhak Hâmid, Sadullah Paşa, Cevdet Paşa, Akif Paşa, Ekrem Bey, Mustafa Reşid, Kemalpaşazâde Said Bey, Muallim Naci'nin eserleri örnek olarak verilir. Daha önceki inşâ kitaplarında da çok zengin edebi

seçkilere rastlanmakla⁷ birlikte burada örneklerin yazma seviyelerine göre sınıflandırılması, öğretimde öğrenci merkezli çalışmaların da geliştiğini göstermektedir.

Yazma dersindeki değişiklikler artık iyice belirgin hale gelmiştir. Fâik Reşâd'ın 1894/1895 yıllarında yayımladığı *Nümune-i Kitâbet*⁸ önceki eserlerinden oldukça farklıdır. “İnşâ ve Hitabet” ilk bölümdür. Yazmanın kuralları olarak hüsn-i tasavvur ve tasvir, güzel yazı, imlâ, terkiib-i elfaz, edat-ı rabt, atıf ve zamirler, sadelik, tehzib verilir. İkinci bölüm olan “Muharrerat”ta ise bir yazı metninin sırasıyla nelerden oluşabileceği anlatılır: Besmele, sernâme, elkab, hatime, tarih, imza, adres, şifre, zarf. Klâsik belâgatın özellikleri oldukça azaltılmış; konunun işlenişinde açık, anlaşılır ve akıcı bir ifade için söz dağarcığının, dilbilgisinin, bağlantıların ve tematik geçişlerin nasıl biçimlendirileceği çok açık bir şekilde gösterilmiştir.

Kitâbet başlığını taşımayan fakat yazma dersinin tarihsel serüveni içerisinde ele almayı uygun bulduğumuz Mehmet Celâl'in *Musahhah, Mükemmel ve Mufasssal Gülşen-i Muharrerât Yahut Muharrerât-ı Resmîyye ve Gayr-ı Resmîyye ve Ticariyye* (1899/1900) kitabını incelediğimizde devrin ihtiyaçlarına cevap vermeyi hedefleyen bir eser karşımıza çıkar. Hale ve içeriğe uygun ifade seçimi üzerinde durulur; sade, müzeyyen ve âli üslup örnekleriyle anlatılır; anlaşılır yazmanın önemine dikkat çekilir.

Kâtipzâde Nazif'in *Usul-ı Kitâbet-i Türkiyye* (rüşdiyye, 1901/1902) adlı eseri isminden anlaşılacağı üzere değişen toplumsal yapının eğitime yansımalarındandır. Fâik Reşâd'ın kitâbet dersleriyle benzerlik göstermektedir. Ali Seydi ise önceleri sadece kitâbetin ilke ve esasları üzerinde dururken daha sonraki belli bir uzmanlık alanına yönelik eserinde teorinin yanında imlâ, noktalama işaretleri, meşhur galatlar, lakaplar ve tâbirlerle uygulamalara da yer vermiştir.⁹ Resmî yazışma eğitiminde uygulamanın ne kadar önem kazandığını göstermek açısından Ali Seydi'nin II.Meşrutiyet'in usulüne göre yazdığını belirttiği kitabı¹⁰ güzel bir örnek teşkil etmektedir. Bu kitap, resmî yazışma kurallarını ve örneklerini, kanun ve düzenlemeler hakkındaki faydalı

⁷ Mustafa Reşid, *Bedâiyü'l-İnşâ* (1884/1885) adlı eserinde güzel yazmak için örnek teşkil edecek çok zengin bir edebiyat seçkisi sunmaktadır.

⁸ Bu kitabın basit halinin *Nümune-i Şiir ve İnşâ* (1890/1891) olduğu yazar tarafından belirtilir.

⁹ Ali Seydi, *Kitâbet Dersleri* (Mülki-İdadi, 1903/1904); *Kitâbet-i Hususîyye ve Ticariyye Dersleri* (İdadi, 1906/1907).

¹⁰ Ali Seydi, *Güldeste-i Bedâyi İlâveli Usul-ı Meşrutiyete Göre Tadilen Tertip Edilmiş Muharrerât-ı Resmîyyenin Suret-i Tahririne Dair Bazı Kavâid ile Müteaddid Nümunelerini ve Malumat-ı Kanunîyye ve Müfîdeyi ve Muharrerât-ı Hususîyye ve Ticariyye Hakkında Bazı Emsâli ve Bir Lügatçesi Hâvidir* (1909/1910).

bilgilendirmeyi, hususi ve ticari yazışmalardan örnekleri ve bunlarla ilgili bir sözlüğü de içermektedir.

Mehmet Fuad'ın¹¹ *12 Yaşından 16 Yaşına Kadar Çocuklara Osmanlı Kitâbeti* (1903/1904) sadece aile mektupları, tebrik, teşekkür, tavsiye, telgraf, şehâdetnâme, arzuhal gibi yazışma örneklerinden oluşmasına rağmen belirli bir yaş aralığına hitap ettiği için pedagojik açıdan önemlidir. Belirli bir yaş aralığının algı seviyesi ve ihtiyaçları düşünülüp hazırlanmış yazma örnekleri hiç şüphesiz ki daha öğretici olacaktır.

H. Cevdet'in, Menemenlizâde Mehmet Tâhir ve Sadık Bey'in ders notlarından hazırladığı *Kitâbet-i Resmîye* (1906/1907)'sinde yazma becerisi için seçkinlik, tabiiyet ve ifadelerin uygunluğunun şart olduğu açıklanır. Resmî üslup ciddi, kesin ve düzenleyip toparlayıcı bir ifadeyi benimsemelidir.

İsmail Nihad'ın *Nahv-ı Kitâbet Kısım-ı Evvel* (Rüşdiye, 1908/1909)'inde cümle bilgisinden başlanır. Cümlelerin nasıl oluşturulacağı ve sözcüklerin nasıl yerleştirileceği örneklerle ifade edilir. Sözlük çalışması ile birlikte belirli ifadeleri ve sözcükleri düzgün yazabilmek için ezberlenmesi tavsiye edilir.

Mehmet Fuad'ın, II. Meşrutiyet sonrasında basılan *Kitâbet Hocası* (1910/1911) ve *Usul-ı Kitâbet-i Resmîye* (1910/1911) kitapları, önceki kitabından farklılık göstererek yazmanın kurallarını detaylı bir şekilde ele alır ve yazıda mukaddime, izah ve neticenin mutlaka olması gerektiğini belirtir. Müsvedde kağıt ve beyaz kağıt kullanımı tavsiye edilerek yazmaya özen gösterilmesi salık verilir. Kompozisyon geleneği, sadece metinle de sınırlı kalmamakta yazma becerisini destekleyecek ve disipline edecek her türlü yöntem ve materyali de dikkate almaktadır.

II. Meşrutiyet sonrasına ait diğer kitâbet kitaplarından Ebu'l Muammer Fuad'ın *Usul-ı Kitâbet-i Resmîye* (1910/1911)'si ve Hüseyin Râgıp'ın *Kitâbet Ezber ve İnşâ Dersleri 2. Kısım* (sultâni, dârümuallimin, dârümuallimat, idadi, 1916/1917) yazı dersinin içeriğindeki gelişmelere ışık tutmaktadır.

Ebu'l Muammer Fuad'ın kitabında yazma becerisi dört aşamada verilir: Derece-i âdiyye, derece-i vüs'at, derece-i âli, derece-i âliyü'l âlâ ve diğer kitaplarda olduğu gibi noktalama işaretleri, imlâ ve kinayelerden bahsedilir.

¹¹ Aynı tarzda olan *8 Yaşından 12 Yaşına Kadar Çocuklara Usul-ı İnşâ ve Kitâbet* daha sonra yayımlanmıştır (1911/1912). Burada yine kendisine ait olan *Hanımlara Mahsus Usul-ı Kitâbet ve İnşâ* (1898/1899) adlı kitaptan da bahsetmekte fayda vardır. Belirli bir kitleyi hedef olarak hazırlanmış zannını uyandıran bu kitap, esasında günlük hayatta kullanılacak resmî ve gayri resmî yazışma örneklerini içermektedir.

Burada dikkatimizi çeken bir husus, örnekler üzerinden uygulamalar yapılırken sınıfta yapılan yazma ödevinin “eser”, sınıf çalışmasının da “meâl” diye adlandırılmasıdır. Sınıf içi etkinliklerin bu şekilde sınıflandırılması, yazma becerisinin gelişim sürecinin değerlendirildiği bireysel kazanımlara verilen öneme ve değişik yöntemlerin kullanıldığına işaretir.

Hüseyin Râgıp’ın eseri ise yazmada sakınılması gereken hususlardan yola çıkarak cümle bilgisini geniş bir şekilde ele alır. Klâsik belâgatın nahiv anlayışından uzaklaşarak uzun cümlelerden, ayrı yazılan “ki” edatını ve “-ki” zamirini çok kullanmaktan, düşük cümlelerden, sözcük tekrarlarından, “o” zamirinin açıkça tayininden, uzun tamlamalardan kaçınılması gerektiğini söyler. İşlenebilecek bir konu bulmak, lüzumsuz sözcüklerden kurtulmak, fikirlerin sıralanması ve düzenlenmesi, üslubun sade ve tabii olması, hikâye ederken konunun tanıtılması, anlatımın canlılığı, karşılıklı konuşmalarda akıcı ve tabii olmak önemlidir. Mektup bölümünde ise kullanılan dil, hitaplar, fikirler ve ifadelerin açık, anlaşılır ve tabii olması üzerinde durulur. Son olarak noktalama işaretleri bölümünde Ziya Gökalp, Tevfik Fikret, Hâlid Ziya, Süleyman Nazif ve Abdülhak Hâmid’den örnekler verilir.

3. İmlâ-Mektubât

Kitâbet ve inşânın dışında imlâya ve mektubâta dair kitaplar da okutulmaktadır. Genelde imlâ ve mektubât başlığını taşıyan kitaplara 1890’lardan sonra rastlamaktayız. İmlâ kitaplarında¹² harflerin yazılışı, bitişmesi, hareketler, dilbilgisi, galat kelimeler, resmî ve gayri resmî yazışma örnekleri ile inşâ ve kitâbetin teknik bilgileri gösterilir: Besmele ile yazıya başlama, makama uygun lakapların kullanımı, maksadın açık ve anlaşılır ifadesi, yine makama uygun arz etme ve sözü bitirme gibi.

Osmanlı diplomasi geleneğinde yegâne iletişim aracı olan mektup, yazışmanın önemini arttırarak âdeta bir sanat haline getirmiştir. *Mektubât*¹³ başlığını taşıyan kitaplarda mektup yazma tekniği üzerinde durularak kullanılacak başlangıçlar, tâbirler, hitaplar, imza üstüne konulan tamlamalar, konu, lakaplar belirtilir; erkân-ı kelâm (ibtida, tahallüs, maksad, intiha) ele

¹² Reşâd, *Tâlim-i Kitâbet Zeyl İmlâ ve Galatat* (1890/1891); Mustafa Aşkî, *Kavâid-i Lisân Yahut Usul-ı İmlâ* (1898/1899); Mehmet Münib, *Etfâle Yedigâr Yahut İmlâya Medar* (1903/1904).

¹³ Ahmet Râsim, *Hazine-i Mekâtib Yahut Mükemmel Münşeât* (1888/1889; 1907/1908 genişletilmiş baskı); Emin, *Çocuklara Münşeât Yahut Rik’a Hattıyla Mektup Nümuneleri* (1894/1895); Mehmet İhsan, *Mektubâtü’l-Etfâl* (1899/1900); Ahmet Râsim, *İlâveli Hazine-i Mekâtib Yahut Mükemmel Münşeât* (1900/1901); Nuri, *Aile Mektupları* (1908/1909); Ali Cezmi, *İlâveli Güldeste-i Hürriyet Yahut Mükemmel ve Mufassal ve Edebî Hazine-i Mekâtib* (1910/1911); Muallim Nâci, *Hazine-i Mektubât Yahut Mükemmel ve Mufassal Münşeât* (1915/1917).

alınır; Arapça ve Farsça kelimelerin imlâları ve galatat gösterilir. Klâsik tarzda tezkire, tercüme-i hal, tebrik gibi mektup örnekleri yer almakla birlikte özellikle ilerleyen yıllarda meşhur devlet adamı ve sanatkârların mektupları öğretici materyal olarak kullanılır ve eşya, din, ahlâk, vakitler, vücut, giyecek, yiyecek, tabiat ile ilgili konularda imlâ ve dikte alıştırmaları yapılır.

4. Tahrir

II.Meşrutiyet ile birlikte daha sık görmeye başladığımız diğer bir başlık da “tahrir”dir. İnşadan artık iyice uzaklaşmış ve kompozisyon usulü yazmanın kuralları belirlenmiştir. Baha Necip’in 1907/1908 tarihlerine ait *Sanat-ı Tahrir* (idadiler için) kitabında yazmanın şartları arasında ifadenin tutarlılığı, müsvedde kâğıdı, hale uygun tasarlayıp tasvir etme, açıklık, sadelik, tabiiyet ve üslup belirtilir. Yazmadaki bölümler (ibtida, tahallüs, talep, intiha) açıklandıktan sonra resmî ve gayri resmî yazışma örnekleri ile birlikte kullanılacak ifadeye uygun sözcükler listesi de verilir: Müşârunileyh, zât, şahıs, bâb, reis gibi.

Birkaç yıl sonra Süleyman Şevket’in yazdığı *Kavâid-i Tahrir*’de (1911/1912) klâsik edebi türlerin yanında yeni edebi türleri de görmek mümkündür. Klâsiğin devamı olarak sayabileceğimiz nesir âdi, fenni ve edebi olarak farklı bir sınıflandırma ile sunulur. Devrin tanınmış yazarlarının nesir örnekleri okutulur: Ahmet Hikmet, Fâik Âli, Hüseyin Cahit, Reşit Akif gibi. Bunların yanı sıra hitabette Mehmet Emin ve Süleyman Nazif’ten nutuklar, bütün nazım şekillerini gösteren örneklerle Namık Kemâl, Hâmid, Cenap, Fuzuli, Bâki, Tevfik Fikret’in şiirleri verilir. Ders kitaplarında yeni bir bölüm olarak görülen “Hikâye ve Temaşa” kısmı küçük hikâye, trajedi (hâile), komedi (mudhike), dram (facia) diye alt bölümlere ayrılır. “Vezin” de ayrı bir başlık olarak ele alınır; hece vezni, vâhid-i kıyâsî, kıymet, parmak hesabı konuları işlenir. Kitabın sonunda “Fen ve Şiir” bölümüyle şiirin, dil eğitimi ve zevkinin gelişmesindeki önemi vurgulanır.

Devrin ideolojisinin öğretime yansımaları konu seçimi ve öğretim biçimleri itibariyle artık ders kitaplarında da görülmektedir. Toplumsal yenilenme ve düzenleme fikirleri ders programlarının arka plânını oluşturmaktadır.

Mehmet Âsım’ın yazdığı *Amelî Kitâbet Usul-ı Tahrir*’de (ibtidâiler için, 1912/1913) yazmada plânlamanın önemi çok açıkça ifade edilir. İlk bölümde yazma sürecinde nerede, ne zaman, nasıl soruları göz önünde bulundurularak bir plân yapılması gerektiği vurgulanır. Çocukların yaşadığı çevre ve toplumla ilgili konular sıralanır, gerçek hayattan alınan bu temaların genişletilerek çocukların yazma becerilerinin geliştirilebileceği salık verilir: Kitap, saat,

coğrafya, ev idaresi, din, millet, bayram, 10 Temmuz, yağmur, hayvanlar, bitkiler, ahlâkî değerler.

İkinci bölümde ise yazma biçimleri üzerinde durulur ve cümlelerin kısımlarından bahsedilir. Noktalama işaretlerine dikkat çekilir. Üslubun geliştirilmesi için gerekli bölümler olan icad, efkâr, teşkil-i kelâm ve cümlelerin tevsii ile bir konunun nasıl ele alınacağı üzerinde durulur. Tevfik Fikret, İbrahim Alâaddin, Sabri Cemil, Ali Ulvi, Mehmet Emin, Hasan Fehmi gibi şâirlerin eserlerinden örnekler verilir.

Artık yeni yöntemle kompozisyon, yazma dersinin yeni hedeflerini ve kazanımlarını belirlemektedir. İbnü'l-Akif Abdülfeyyaz'ın *Yeni Usulde Muharrer Fenn-i Tahrir ve Kitâbetten Usul-ı Tahrir ve Kitâbet-i Hususiyye* (1912/1913), yazma örneklerini gösterirken içeriklerinin nasıl düzenleneceğini de gösterir. Örneğin, bir tebriknâme; mukaddime, tahmid, ızhar-ı meserret, dua, temenni-i muhabbet bölümlerinden oluşmalıdır. Tebriklerin zamanında gönderilmesi salık verilir. Ayrıca kitabet için dikkat edilmesi gereken hususlardan da bahsedilir. Bağlama göre kelime seçimini yapmak, örneğin resmî elkâba, yaşa, cinsiyete, rütbeye dikkat ederek yazmak; laubali ifadelerden kaçınmak, imlaya özen göstermek ve anlamı tam ifade edecek şekilde sade ve anlaşılır yazmak önemlidir.

Mehmet Âsım'ın önceki kitabını geliştirerek yazdığı *Mekâtib-i İbdaiyyede Tahrir Dersi Nasıl Tedris Edilmeli* (1914/1915) adlı eserinde yazmadaki plân çalışması iyice somutlaşmış ve “delilsiz söz söylememeli” denmiştir. İşlenen konunun bir maksadı ve dayanağı olmalıdır. Çocuklara fikir hürriyeti sağlanmalıdır. Yazı dersini üç devreye ayırır: Birinci devrede şifahi ödev, eşya ve resim üzerine konuşmalar, eksik cümleleri tamamlama, tam cümle ile ifade, masal nakli gibi etkinlikler yapılır. İkinci devrede tarif, tasvir ve tahkiye yaparken cümle ve kelimeler teşkili ele alınır. Üçüncü devrede belli bir plan dâhilinde üslubun nasıl geliştirileceği üzerinde durulur ve fikir, tertip, ibare hataları düzeltilir.

Toplumsal hareketlilik, özgürlük ve yenilik arayışları ders kitaplarında metin türleri açısından da dinamiğini bulmuştur. Bâdi Nedim ve Mustafa Nuri'nin beraber hazırladıkları *Usul-ı Tahrir* (Sultani 8. sene ile Dârümuallimin İbtidai, 1916/1917) kitabı buna bir örnek teşkil etmektedir. Tahririn esasları olarak icad, tertib ve eda belirlendikten sonra tahririn vasıflarına geçilir. Vahdet ve hareketin tahririn en temel özellikleri olduğu vurgulanır. “Mezaya ve nakâis-i tahrir” bölümünde ise güzel yazmanın ilkeleri sıralanır: Sıhhat (kıyasa muhalefet), vuzuh (za'f-ı telif, tekid-i lafzi, tekid-i manevi), münakkahıyyet (itnâb, iksar, icâz), tabiiyyet (garâbet, şiveye

mugâyeret), asalet (hasâset), selâset-insicam (tenâfûr—i huruf ve kelimât). Bu bölümde Şeyh Gâlip, Nâbi, Abdülhak Hâmid ve Tevfik Fikret'in şiirlerinden, Muallim Naci'nin de nesirlerinden örnekler verilir. Eserin sonunda tahrir çeşitleri gösterilir. “Nazım, nesir” (kitâbet-i hususiyye, kitâbet-i resmiyye), hikâye (büyük ve küçük hikâyeler), “temaşa” (haile, mudhike, facia, opera, opera komik, melodram, vodvil ile ilgili açıklamalar yapılırken Hamid'in *Finten* ve *Eşber*'i örnek gösterilir), “hitâbet” (müteemmir, meclis-i milli, içtima-i umumi hatipler) diye bölümlere ayrılır.

Mehmet Âsım'ın sonraki senelerde Ahmet Cevdet ile yazdığı *Anadolu Yavrusunun Kitabı* serisinin 5. kitabı olan *Tahrir* (İbtidaiyye 6. sınıf, 1919/1920)de milli bakış açısı daha hâkim olmakla beraber yazma eğitiminin, çocuğun eğitiminde zihinleri şekillendirmek açısından ne kadar etkin rol oynayacağını sinyallerini vermektedir. Özellikle İsmail Hakkı'nın *Yazmanın Usul-i Tedrisi* (Dârümuallimin hocası, 1921/1922) kitabında yazma eğitiminin tam bir programı verilmektedir. İyi yazmanın özellikleri olarak vuzuh, intizam, sürat, temizlik ve tenasübden bahsedilir. Bir yazma eğitimi verilirken tarif, izah, tashih yapılması ve güzel ifadelerin taklit edilmesi salık verilir. Ayrıca yazma eğitiminin aşamaları da ilk, orta ve yüksek olarak ayrılmalıdır.

Sonuç

Yazma eğitimi, artık öğrenmeye göre seviyelendirilmiş olup dilbilgisi, imlâ ve kompozisyon kuralları edebiyattan bağımsız olarak belirlenmiştir. Yazma derslerinde yorum ve çözümlenmeye dayalı değerlendirme, uygulamaya dayalı etkinlikler, yöntem geliştirme, eleştirel bakış açısı, yaratıcı düşünme gibi kavramlar önem kazanmıştır. Hızla değişen toplum dinamiklerine göre eğitim ve öğretimde birlik ve düzeni sağlama kaygısı, yazma eğitimi programlarına da yansımıştır. Başlangıçta inşâ-kitâbet-implâ başlıklarıyla farklı eğitim-öğretim amaçları taşıyan bir dil ve seçkin bir üslup yaklaşımı izleyen yazma dersi, örgün eğitimin ve devrin getirdiği milliyetçi ve halkçı yaklaşımla daha basit kalıplar içinde herkese hitap eden bir ders haline almıştır. Zevk-i selim sahibi olmak, estetik kaygı ve zihinsel becerilerin gelişimindeki ahlâk vurgusu modern toplumun eğitimindeki önceliklerden değildir. Dil ve edebiyat eğitimi birbirinden ayrılarak kuralları belirlenmiş ve toplumsal düzene uyarlanmıştır. Burada şunu belirtmekte fayda vardır: Her ne kadar yazmak programlaştırılrsa veya kompozisyon belli bir disiplin haline getirilse de yazma becerisi işlevselliğe yönelik yapısalcı bir yaklaşımla ele alınmıştır. Böylece yazma derslerinde edebiyat ve dil iki ayrı farklı alan olarak ele alınması ile, bağlamsal etken göz ardı edilmiş ve üsluba verilen önem giderek azalmıştır. Bunun sonucunda yazma dersleri, zamanla dil ve edebiyat zevkinden, estetik

farkındalıktan, tahlil ve yorum yapmaktan uzak; tekdüze, ezber ve tekrardan ibaret bir hal almıştır.

KAYNAKLAR

- ARGIT (Ökten), Celile, 2004, *Tanzimattan Sonra Türk Dili-Edebiyatı Eğitimi ve Öğretimi (1839-1923)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 649 s.
- BERLİN, James A. ,1987, *Rhetoric and Reality Writing Instruction in American Colleges, 1900-1985*, Carbondale: Southern Illinois University Press, 240 s.
- BERLİN, James A.,1990, "Writing Instruction in School and College English, 1890-1985", J. J. Murphy (ed) *A Short History of Writing Instruction from Ancient Greece to Twentieth- Century America*, 183-220, Davis, CA: Hermagoras Press.
- BİLGEGİL, M. Kaya, 1989, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri (Belâgat)*, Enderun Kitabevi, 360 s.
- CARR, Jean Ferguson, Carr, Stephen L., ve Lucille M. Schultz, 2005, *Archives of Instruction: Nineteenth-Century Rhetorics, Readers, and Composition Books in the United States*. Carbondale: Southern Illinois UP, 283 s.
- CROWLEY, Sharon, Güz 2003, "Composition Is Not Rhetoric", *Enculturation* 5.1 : http://enculturation.gmu.edu/5_1/crowley.html
- Ebuzziya Tevfik, 1911, *Nümûne-i Edebiyat-ı Osmaniye*, Konstantiniyye, 544 s.
- ELKATMIŞ, Veysel, 2008, *Mehmet Rifat'ın Eserlerinde Türkçe Eğitimi ile İlgili Hususlar*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi., Konya. <http://www.belgeler.com/blg/1ayi/mehmet-rifat-in-eserlerinde-trke-eitimi-ile-ilgili-hususlar-aspects-related-to-turkish-education-in-the-works-of-mehmet-rifat>
- GÜLTEKİN, Hasan, 2009, "İnşâ ve Tarihi Gelişimi". *International Journal of Central Asian Studies* Volume 13, 317-341. <http://www.iacd.or.kr/pdf/journal/13/Binder19.pdf>
- HALLORAN, S. Michael, 1990, "From rhetoric to composition: The teaching of writing in America to 1900", J. J. Murphy (ed.), *A Short History of Writing Instruction from Ancient Greece to Twentieth- Century America*, 151-182, Davis, CA: Hermagoras Press.

- HAKSEVER, Halil İbrahim, 2009, “Münşeâtlarda Yer Alan Tarihi Bilgiler”. Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2/1, 24-31. http://sosyaldergi.usak.edu.tr/2009_1/200901Hİbrahim_HAKSEVER.pdf
- İNCE, Özdemir, Kış 2009, “Toplumsal Hayatın Münşeât Geleneğindeki İzler”, Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 4/2, 634-653. http://turkoloji.cu.edu.tr/ESKI%20TURK%20%20EDEBIYATI/omer_ince_munseat_toplumsal_hayat.pdf
- İPŞİRLİ, Mehmet, Basım 1995, “Osmanlılarda Kitâbet-i Resmîyeye Dair Eserler Hakkında Bazı Gözlemler”. 1-8. *Osmanlı Diplomatîği Semineri-30-31 Mayıs 1994*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırmaları Merkezi Yayınları, İstanbul.
- ÖZARSLAN, Ersin, 2007, “Harf İnkılabından Önce Neşredilmiş Türkçe İnşa, Kitabet ve Münşeât Kitapları / The Books Of The Belles Lettres [İnşâ], The Literary Composition [Kitâbet], And The Writings [Münşeât] In Turkish, That Published Before The Alphabet Reform ”, A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Sayı 34, 63-78, Erzurum.
- REYNOLDS, Nedra; Bizzell, Patricia, ve Herzbeg, Bruce, 2004, “Brief History of Rhetoric and Composition”. *The Bedford Bibliography for Teachers of Writing*. <http://bedfordstmartins.com/Catalog/static/bsm/bb/history.html>
- SARAÇ, M. A. Yekta, 2001, *Klâsik Edebiyat Bilgisi Belâgat*, Bilimevi, s. 295
- YETİŞ, Kâzım, 1996, *Tâlim-i Edebiyat'ın Retorik ve Edebiyat Nazariyatı Sahasında Getirdiği Yenilikler*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 686 s.
- WEEKS, Brian Douglas, 2009, “Chapter Two: Pedagogical Philosophies”, *A Critical Approach to Rhetorical Modes*. A Thesis Submitted to the University of North Carolina Wilmington in Partial Fulfillment Of the Requirements for the Degree of Master of Arts Department of English University of North Carolina Wilmington. Retrieved from <http://libres.uncg.edu/ir/uncw/f/weeksb2005-4.pdf>

YAZMA DERSİ KİTAPLARININ DÖKÜMÜ

- Ahmet Râsim, (1907/1908 genişletilmiş baskı), *Hazine-i Mekâtib Yahut Mükemmel Münşeât*
- Ahmet Râsim, (1900/1901), *İlâveli Hazine-i Mekâtib Yahut Mükemmel Münşeât*

- Ahmet Said, (1852/1853), *Hülâsetü'l-Münşeât*
- Alaybeyizâde Nâci, (1889/1890), *Lisân-ı Kitâbet*
- Ali Cezmi, (1910/1911), *Îlâveli Güldeste-i Hürriyet Yahut Mükemmel ve Mufasssal ve Edebi Hazine-i Mekâtib*
- Ali Seydi, (1903/1904), *Kitâbet Dersleri* (Mülki-İdadi)
- Ali Seydi, (1906/1907), *Kitâbet-i Hususiyye ve Ticariyye Dersleri* (İdadi)
- Ali Seydi, (1909/1910), *Güldeste-i Bedâyi İlâveli Usul-ı Meşrutiyete Göre Tadilen Tertip Edilmiş Muharrerât-ı Resmîyyenin Suret-i Tahririne Dair Bazı Kavâid ile Müteaddid Nümunelerini ve Malumat-ı Kanuniyye ve Müfideyi ve Muharrerât-ı Hususiyye ve Ticariyye Hakkında Bazı Emsâli ve Bir Lügatçesi Hâvidir*
- Âsımzâde Ali Haydar (1895), *Çocuğun Münşeâtı 2. Kısım Nazarî ve Amelî Usul-ı Kitâbet*, İstanbul: Kasbar Matbaası, 80 s.
- Aziz, (1841/1842), *Münşeât-ı Osmaniyye* (rüşdiye)
- Bâdi Nedim, Mustafa Nuri, (1916/1917), *Usul-ı Tahrir* (Sultani 8.sene ile Dârümuallimin İbtidâi)
- Baha Necip, (1907/1908), *Sanat-ı Tahrir*
- Ebu'l Muammer Fuad, (1910/1911), *Usul-ı Kitâbet-i Resmîyye*
- Emin, (1894/1895), *Çocuklara Münşeât Yahut Rik'a Hattıyla Mektup Nümuneleri*
- Fâik Reşâd, (1892), *Fenn-i İnşâ*
- Fâik Reşâd, (1894/1895), *Nümüne-i Kitâbet*
- Fâik Reşâd, (1889/1890), *Amelî ve Nazarî Tâlim-i Kitâbet Yahut Mükemmel İnşâ*
- Fâik Reşâd, (1890/1891), *Tâlim-i Kitâbet Zeyl İmlâ ve Galatat*
- Hasan Vasfî, (1869), *Muarriif-i Kitâbet ve İnşâ-yı Askerî*
- Hüseyin Agâh, (1889/1890), *Diplomasi Usulü Kitâbet*
- Hüseyin Cevdet, (1906/1907), *Kitâbet-i Resmîyye*
- Hüseyin Râgıp, (1916/1917), *Kitâbet Ezber ve İnşâd Dersleri 2. Kısım* (sultânî, dârümuallimin, dârümuallimat, idadi)
- İbnü'l-Âkif Abdülfeyyaz, (1912/1913) *Yeni Usulde Muharrer Fenn-i Tahrir ve Kitâbetten Usul-ı Tahrir ve Kitâbet-i Hususiyye*
- İbrahim Edhem, (1911/1912), *8 Yaşından 12 Yaşına Kadar Çocuklara Usul-ı İnşâ ve Kitâbet*
- İsmail Hakkı, (1921/1922), *Yazının Usul-ı Tedrisi* (Dârümuallimin)

- İsmail Nihad, (1908/1909), *Nahv-ı Kitâbet Kısım-ı Evvel* (rüşdiyye)
- Kâtipzâde Nazif, (1901/1902), *Usul-ı Kitâbet-i Türkiyye* (rüşdiyye)
- Manastırlı Mehmet Rıfat, (1891), *Mecâmiü'l-Edeb*
- Mehmet Âsım, (1912/1913), *Amelî Kitâbet Usul-ı Tahrir*'de (ibtidâiler)
- Mehmet Âsım (1914/1915), *Mekâtib-i İbdaiyyede Tahrir Dersi Nasıl Tedris Edilmeli*
- Mehmet Âsım, Ahmet Cevdet, (1919/1920), *Anadolu Yavrusunun Kitabı* serisinin 5. kitabı olan *Tahrir* (İbtidaiyye 6.sınıf)
- Mehmet Celâl, (1899/1900), *Musahhah, Mükemmel ve Mufassal Gülşen-i Muharrerât Yahut Muharrerât-ı Resmîyye ve Gayr-ı Resmîyye ve Ticariyye*
- Mehmet Fevzi Efendi, (1870), *Kevâib-i Şiir ve İnşâ*
- Mehmet Fuad, (1898/1899), *Hanımlara Mahsus Usul-ı Kitâbet ve İnşâ*
- Mehmet Fuad, (1903/1904), *12 Yaşından 16 Yaşına Kadar Çocuklara Osmanlı Kitâbeti*
- Mehmet Fuad, (1910/1911), *Kitâbet Hocası*
- Mehmet Fuad, (1910/1911), *Usul-ı Kitâbet-i Resmîyye*
- Mehmet İhsan, (1899/1900), *Mektubâtü'l-Etfâl*
- Mehmet Münib, (1903/1904), *Etfâle Yadigâr Yahut İmlâya Medar*
- Mehmet Nüzhet, (1869), *Mugni'l Küttâb*
- Muallim Nâci, (1915/1917), *Hazine-i Mektubât Yahut Mükemmel ve Mufassal Münşeât*
- Mustafa Aşkî, (1898/1899), *Kavâid-i Lisân Yahut Usul-ı İmlâ*
- Mustafa Reşid, (1892), *İnşâ Muallimi*
- Mustafa Reşid, (1884/1885), *Bedâyi'l-İnşâ*
- Mustafa Reşid, (1892), *İnşâ Muallimi*
- Nâsıf bin Mün'imü'l-Mâhif, (1851/1852), *İnşâ Kitabı*
- Necip Âsım, (1892), *Usul-ı İnşâ*,
- Nuri, (1908/1909), *Aile Mektupları*
- Recâizâde Mahmut Ekrem, (1881/1882), *Tâlim-i Edebiyat*
- Süleyman Şevket, (1911/1912), *Kavâid-i Tahrir*